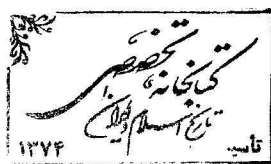

دانشنامه ادب فارسی

ادب فارسی در شبه‌قاره (هند، پاکستان، بنگلادش)

جلد چهارم

بخش دوم: ح - ع

به سرپرستی حسن انوشه

سازمان چاپ و انتشارات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

دانشنامه ادب فارسی

ادب فارسی در شبه قاره (هند، پاکستان، بنگلادش)

جلد چهارم

بخش دوم: ج-ع

به سرپرستی: حسن انوشه

صفحه آرا: فرشته حاتمیان

طراح جلد: پارسوا باشی

چاپ اول: تابستان ۱۳۸۰

لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

© تمام حقوق محفوظ است.

چاپخانه: کیلومتر ۴ جاده مخصوص کرج - تهران ۱۳۹۷۸

تلفن: ۰۵۱۳۰۰۲ - ۵ * ۴۵۱۳۴۲۵ * ۴۵۱۳۴۲۵ * انتشارات: ۰۵۲۵۴۹۵

توزیع: خیابان فردوسی - خیابان شهید تقوی (کوشک) - شماره ۹۱ * تلفن: ۶۷۱۳۲۶۱ * نامبر: ۶۷۲۱۳۳۴

فروشگاه شماره یک: خیابان امام خمینی - نبش خیابان شهید میردامادی (استخر) * تلفن: ۶۷۰۲۶۰۶

فروشگاه شماره دو: نشر زلال - خیابان انقلاب - خیابان ۱۶ آذر * تلفن: ۶۴۱۹۷۷۸

فروشگاه شماره سه: خیابان فردوسی - خیابان شهید تقوی (کوشک) - شماره ۹۱ * تلفن: ۶۷۱۳۲۶۱

سازمان چاپ و انتشارات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
تهران - جاده مخصوص کرج - کیلومتر ۴
تلفن: ۰۵۱۳۰۰۲ - ۵ * ۴۵۱۳۴۲۵ * ۴۵۱۳۴۲۵ * ۴۵۱۳۴۲۵
انتشارات: ۰۵۲۵۴۹۵

عبدالعزیز جونپوری (ab.dol.a.ziz-e.jun.pu.ri)، فرزند فخرالدین فرزند کبیرالدین، سده یازدهم هجری، صوفی سهروردی، ادیب و نویسنده فارسی‌نویس شبه‌قاره. در جونپور به دنیا آمد و پرورش یافت. نزد پدرش و استادانی دیگر در جونپور درس خواند. در تصوف نیز به پدر خود دست ارادت داد و پس از او بر مسند ارشاد نشست. کتابی به نام سیره الاولیاء در ذکر مشایخ خود نوشت. وی آثار فراوانی، گویا به فارسی، داشته است که ظاهراً از همه آنها، مگر شرح مخزن الاسرار، نشانه‌ای در دست نیست، چنان که در شرح مخزن الاسرار می‌نویسد: «اگر چه مصنفات فراوان داشته، از نثر و نظم، چون رساله جواهر الغیب و رساله غیر منقوط و قطرات البحر... و واردات الحقایق و منازل الطریقه و ثمرات الخیال و دوحه المقال و مقصد اطوار... و نفوس القلوب در قریب به ۲۵ هزار بیت سه جلد و هفت مقاله، و رقیمة العشق... اسرار در حل سؤال‌های میرحسینی سادات و نعت مله و غیر آن که تفصیل آن طول دارد.» وی شرح مخزن الاسرار نظامی را در چهارم ربیع‌الثانی ۱۰۳۵ ق به انجام رسانید. از این اثر نسخه‌هایی، از آن میان دست‌نویسی در کتابخانه گنج‌بخش (به شماره ۳۱۳۳)، در دست است.

منابع: تصوف بر صغیر، ۶۶/۲؛ فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، ۱۶۵۹/۳-۱۶۶۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی جامعه همدرد، تعلق آباد-دهلی نو، ۹۶؛ نزهة الخواطر، ۲۳۵، ۲۳۴/۵؛
A History of Sufism in India, 211, 232.

برزگر

Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum, 537, 970-971; Later Mughals, 1/168, 189, 308-315; The Reign of Muhammad Shah, 15, 17, 24, 26, 28, 31, 35, 52, 60, 70, 71, 76, 82, 249, 251.

برزگر

عبدالصمد مولتانی ← اصول فارسی

عبدالعزیز آروی (ab.dol.a.ziz-e.ā.ra.vi)، مولوی محمد، ز ۱۲۹۴ ق / ۱۸۷۷ م، از فارسی‌نویسان شبه‌قاره. وی در آره می‌زیست، تدریس می‌کرد و از فراغت کافی برای تحقیق برخوردار بود. عبدالعزیز افزون بر مجموعه نامه‌هایش، آثاری هم در دستور و بلاغت داشت. ده اثر به وی نسبت داده‌اند که هشت عنوان از آنها چاپ شده است. از آثارش: الفاظ عزیزه (کانپور، ۱۲۸۷ ق)؛ رقعات عزیزه که شماری از نامه‌های خودش به دیگران است و آنها را در ۱۲۷۰ ق / ۱۸۵۳ م گردآورد. نسخه‌ای از این اثر که در ۱۳۲۷ ق در کانپور چاپ شد، پنجاه و چهار رقعہ دارد (کانپور، ۱۳۱۳ ق / ۱۸۹۵ م)؛ انشای دلاویز، در آداب نوشتن نامه به بزرگان یا دوستان و درباره شیوه‌های مصنوع نام‌نگاری. این اثر در ۱۲۸۰ ق / ۱۸۶۳-۱۸۶۴ م نوشته شد (لکنو، ۱۸۷۷ م)؛ بهار هند / انشای بهار هند در نام‌نگاری که هشتاد و هفت رقعہ را در بر می‌گیرد. این اثر پس از انشای دلاویز نوشته شد (لکنو، ۱۲۸۷ ق / ۱۸۷۰ م)؛ رقعہ گلستان حکمت (لکنو، ۱۲۹۱ ق / ۱۸۷۴ م)؛ عزیزالصیان (لکنو، ۱۲۹۱ ق)؛ عزیزالتریه (آگره، ۱۲۹۲ ق)؛ عزیزالمصادر درباره مصادر زبان فارسی (لکنو، ۱۸۷۷ م)؛ نسخه تعلیمیه که درباره شیوه گفت‌وگو در زبان فارسی است و روش پرسش و پاسخ برای مبتدیان نوشته شده است. این اثر در ۱۲۸۰ ق / ۱۸۶۳-۱۸۶۴ م به پایان رسید (لکنو، ۱۲۸۸ ق / ۱۸۷۱ م).

منابع: تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند، ۲۶۱/۳، ۵۸۸؛ دستورنویسی فارسی در شبه‌قاره، ۶۵؛ فهرست کتابهای چاپی فارسی، ۵۴۸/۱، ۵۵۱، ۵۱۹۴/۵؛ فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، ۲۵۰۳، ۴۳۴-۴۳۲/۵؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، ۸۶۲-۸۶۱/۳

Dictionary of Indo-Persian Literature, 4.

م. اسماعیل پور

عبدالعزیز دهلوی (ab.dol.a.ziz-e.deh.la.vi)، شاه‌عبدالعزیز، ملقب به سراج‌الهند و حجة‌الله، فرزند شاه‌ولی‌الله فرزند شاه عبدالرحیم، دهلی ۲۵ رمضان ۱۱۵۹ - همان‌جا ۷ شوال ۱۲۳۹ ق، دانشمند دینی و صوفی و نویسنده فارسی‌نویس شبه‌قاره. نام تاریخی وی «غلام حلیم» (= ۱۱۵۹ ق) است. بیشتر نزد پدرش و دو تن از شاگردان برجسته او، شیخ محمدعاشق و شاه محمدامین کشمیری، درس خواند و در شانزده سالگی در علوم متداول، مانند تفسیر، حدیث، فقه، اصول، عقاید، منطق، کلام، هندسه، هیئت، ریاضی، تاریخ و جغرافیا مهارت یافت. پس از مرگ شاه‌ولی‌الله (۱۱۷۶ ق)، به جانشینی او و سرپرستی مدرسه رحیمیه، که نیای او شاه عبدالرحیم بنیاد کرده بود، برگزیده شد و به تدریس پرداخت و تا مرگش بیش از شصت

سال بدین کار سرگرم بود. همچون پدرش سنی متعصب و ضدشیعی بود، ولی به خلاف او که به اعتلای مجدد قدرت سیاسی سنیان در دهلی اعتقاد داشت، شاهد غارت دهلی به دست اقوامی چون جات‌ها، مراته‌ها و سیک‌ها بود و یک‌بار نیز ناگزیر شد با خانواده و مریدانش به مرادآباد برود و چندی در آن‌جا پناه گیرد. دوره وزارت نجف‌خان (۱۱۹۶ق)، وزیر شیعی و قدرتمند دولت گورکانی، نیز برای او چندان مطلوب نبود. اواخر زندگی او با سلطه شرکت هند شرقی بریتانیا بر دهلی هم‌زمان بود. شاه عبدالعزیز در مقام معلم، واعظ و نویسنده اثر و نفوذ فراوانی بر اندیشه دینی روزگار خود داشته است. در واقع هیچ کس به اندازه او بر روشنفکران مسلمان شمال هند در اواخر سده هجدهم و اوایل سده نوزدهم میلادی اثر نگذاشته است. پایگاه بلند او در میان نخبگان هندی - ایرانی دهلی از این حقیقت مشخص می‌گردد که تقریباً همه متکلمان و عارفان برجسته هند بریتانیا، شاگرد یا ستایشگر او بودند. افزون بر این، اغلب مدارس تعلیم حدیث هند که تا به امروز به حیات خود ادامه داده‌اند نام شاه عبدالعزیز را در رأس سلسله استادان خود دارند. شاه‌عالم دوم گورکانی (۱۱۷۳-۱۲۲۱ق)، شاه عبدالعزیز را بسیار بزرگ می‌داشت و برای هزینه معاش وی و خانواده‌اش جاگیری از سه روستا در بخش مظفرنگر، بدو بخشید. شاه عبدالعزیز بحث‌انگیزترین شخصیت در مجادلات قلمی میان شیعیان و سنیان هند در دوره سلطه بریتانیا است. شدت دشمنی او با عقاید و اعمال شیعیان چندان بود که مهم‌ترین اثر فارسی خود تحفه اثنی‌عشریه را در رد اعتقادات مذهبی آنان نوشت. این اثر که هنوز هم دقیق‌ترین و مفصل‌ترین اثر حاوی دیدگاه سنیان هند درباره اصول کلامی و آداب و شعایر دینی شیعیان به‌شمار می‌آید، بحث تندی میان علمای شیعه و سنی برانگیخت و مؤلفان شیعه چندین کتاب در پاسخ آن نوشتند. به‌رغم روابط مسالمت‌آمیز شاه عبدالعزیز با حکام انگلیسی هند، دیدگاه‌های مذهبی وی تأثیری فراوان در مخالفت مسلمانان با حاکمیت بریتانیا داشت. وی در فتوایی هند بریتانیا را سرزمین کفار خواند. وی در برابر موقوف شدن شریعت حنفی در قوانین انگلیسی - اسلامی تحت حکومت شرکت هند شرقی انگلیس، به‌تندی و با لحنی تهدیدآمیز واکنش نشان داد. با این وجود، او معتقد بود که مسلمانان نباید فرصت بهره‌گیری از دست‌آوردهای علمی و فنی انگلیسی‌ها را از دست بدهند. عبدالعزیز همکاری با انگلیسی‌ها را در سطح معینی می‌پذیرفت و در فتوایی کار در

دستگاه کشوری بریتانیا در هند را به شرط آن‌که به انجام گناهان کبیره نینجامد، مجاز دانست. یکی از وجوه همیشگی تعالیم عبدالعزیز پافشاری وی بر احیای اسلام نابی است که راه زودن همه پلشتی‌ها را در بر دارد. وی همانند پدرش، می‌کوشید به منابع اصلی اسلام، قرآن و سنت پیامبر (ص)، بازگردد و تعبیری مستقل از مسائل مهم و اغلب راه‌حل‌های اصیل برای آن‌ها ارائه دهد. از شاگردان شاه عبدالعزیز به‌ویژه باید از دو برادرش شاه‌رفیع‌الدین و شاه عبدالقادر و نیز شاه‌اسماعیل شهید و سید احمد بریلوی یاد کرد. از وی بیش از پنجاه اثر فارسی و عربی در موضوعات گوناگون به‌جا مانده است. از آثارش: ۱- اطیب‌النعم (مرادآباد، ۱۳۰۴ق)؛ ۲- الطاف‌القدس (دهلی، ۱۳۰۵ق)؛ ۳- الاتفاق فی بیان سبب‌الافتراق (نسخه موزه ملی پاکستان کراچی به‌شماره N.M.1957-655/25) به فارسی در رد عقاید شیعی و پاسخ کتاب سید دلدار علی لکنوی؛ ۴- اعتراضات بر شاه عبدالعزیز و جواب اعتراضات (نسخه کتابخانه گنج‌بخش به‌شماره ۸۳۷) به فارسی شامل اعتراض‌های عبدالحکیم پوری و پاسخ شاه عبدالعزیز به آن‌ها؛ ۵- بستان‌المحدثین (دهلی، ۱۲۹۳ق) به فارسی که در معرفی کتاب‌های حدیث و زندگینامه کوتاه مؤلفان آن‌ها است. این اثر را عبدالسمیع دیوبندی با عنوان روض‌الریاحین به اردو برگردانیده و برگردان او با تجدید نظر محمد بشیر دهلوی در کراچی به‌چاپ رسیده است؛ ۶- بلاغ‌المبین (لاهور، ۱۸۷۹م)؛ ۷- تتمه دلائل شیعه در بیان حدیث ثقلین (هند، ۱۲۴۸ق)؛ ۸- تحفه اثنی‌عشریه (کلکته، ۱۲۱۵ق) به فارسی در رد شیعه در دوازده‌باب (۱- حدود مذهب شیعه و انشعاب آن به فرق، ۲- مکاید آنان، ۳- احوال بزرگان سلف آنان، ۴- اقسام اخبار شیعه، احوال اساتید ایشان، ۵- در الهیات آنان، ۶- نبوت در نزد ایشان، ۷- امامت، ۸- معاد، ۹- فقه شیعی، ۱۰- مطاعن صحابه، ۱۱- خواص آن مذهب و ۱۲- در تولا و تبرا) و خاتمه‌ای در ذم و تشنیع ایشان. برخی از علمای شیعه بر این اثر رد نوشته‌اند (دست‌کم هجده رديه) که از جمله می‌توان از عبات‌الانوار میرحامد حسین هندی، بوارق‌الموبقه سید محمد بن دلدار علی لکنوی، نزهة اثنی‌عشریه میر محمد کشمیری دهلوی، رساله در غیبت و حسام‌الاسلام و صوارم‌الالهیه دلدار علی لکنوی، تقلیب‌المکائد و تشیید‌المطاعن محمدقلی کنتوری و جواهر‌العقبیه میرمحمدعباس شوشتری یاد کرد. تحفه اثنی‌عشریه را سید محمود بن عبدالله آلوسی بغدادی به عربی و سر سید احمدخان با عنوان تحفه حسن (تنها

وحدت الوجود؛ ۲۲۔ فیض عام در فقہ حنفی (ہند، ۱۲۹۱ق)
 بہ فارسی در جواب پرسش‌هایی کہ لایق بردوانی در ۱۲۲۹ق از
 شاہ عبدالعزیز کردہ بود؛ ۲۳۔ قرۃ العینین فی تفضیل الشیخین
 (دہلی، ۱۳۱۰ق)؛ ۲۴۔ مکتوبات (ہند، ۱۳۱۴ق) بہ فارسی؛
 ۲۵۔ ملفوظات (میرتہ، ۱۳۱۴ق) بہ فارسی شامل سخنان و
 گفت‌وگوهای شاہ عبدالعزیز در احکام شرعی و مسائل دینی و
 تاریخی، کہ ترجمہ اردوی آن از مولوی عظمت‌الہی بن
 محمدہاشم در ۱۳۱۵ق در میرتہ چاپ شدہ است؛ ۲۶۔
 میزان العقائد (دہلی، ۱۳۲۱ق) بہ عربی؛ ۲۷۔ شرح میزان المنطق
 بہ فارسی؛ ۲۸۔ وسیلۃ النجاة (چاپ کلکتہ و لکنو) بہ فارسی در رد
 شیعہ و حقانیت فرقہ ناجیہ (اہل سنت). این اثر را مترجمی
 ناشناس با عنوان احسن الحسنات (دہلی، ۱۳۲۳ق) و محمد
 سلیمان انصاری با عنوان افضلیت شیخین (چاپ لاہور) بہ اردو
 برگردانیدہ اند؛ ۲۹۔ ہدایۃ لصراف (چاپ ہند)؛ ۳۰۔
 میزان البلاغہ؛ ۳۱۔ میزان الکلام؛ ۳۲۔ حاشیہ بر شرح
 ہدایۃ الحکمۃ شیرازی؛ ۳۳۔ شرح ارجوزۃ اصمعی؛ ۳۴۔
 مجموعۃ رسائل خمسۃ شاہ عبدالعزیز دہلوی (ہند، بی تا) بہ فارسی
 شامل پنج رسالہ فیض عام، بیان مسائل خمر، جواب سؤالات عشرہ
 شاہ بخارا، دلائل اربعۃ شیعہ و بیان حدیث ثقلین و وسیلۃ النجات.

منابع: ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، ۱/۲۱۶-۲۱۵؛ اردو
 دائرۃ معارف اسلامیہ، ۱۱/۶۳۷-۶۳۷؛ ایضاح المکتون، ۱/۱۸۲؛
 ۲/۱۶۶؛ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند، ۳/۲۸۹-۲۸۴؛ تاریخ
 تفکر اسلامی در ہند، ۱۷، ۱۶، ۳۱، ۶۷، ۱۲۵؛ تذکرہ علمای ہند، ۱۲۲؛
 ترجمہ‌های متون فارسی بہ زبانہای پاکستانی، ۳، ۹، ۱۱، ۲۱، ۲۸، ۳۱،
 ۳۵، ۳۷، ۴۴، ۱۰۵، ۱۲۸، ۳۳۳؛ الذریعہ، ۱۰/۹۰؛ فہرست کتابہای
 فارسی چاپ سنگی و کیمیاہ کتابخانہ گنج‌بخش، ۴۷، ۱۸۸، ۲۲۵،
 ۱۰۳۷، ۱۰۷۴، ۱۳۳۱؛ فہرست مشترک نسخہ‌های خطی فارسی
 پاکستان، ۱/۶۴۶۲، ۲/۱۰۲۰، ۱۰۳۶، ۱۰۵۱، ۱۰۸۱، ۱۰۹۵،
 ۱۱۰۵، ۱۱۱۹-۱۱۲۰، ۱۱۵۵، ۱۱۲۰، ۱۲۰۳، ۱۳۰۹/۳، ۱۳۶۷، ۱۴۷۴،
 ۱۷۱۴، ۱۷۷۲، ۱۹۹۳، ۲۰۳۲، ۲۲۲۶/۸، ۷۲/۱۰، ۳۲۸، ۳۵۲،
 ۱۱/۱۰۰۰، ۱۳/۲۵۸۸، ۱۴/۱۶۴، ۳۳۸، ۳۴۱، ۵۷۰، ۶۲۲، ۸۱۰،
 فہرستوارۃ کتابہای فارسی، ۱۵۳۹، ۱۵۴۵، ۱۵۴۸، ۱۵۷۵، ۱۷۳۵،
 ۱۷۴۲، ۲۰۳۰، ۲۲۴۰، معجم المؤلفین، ۵/۲۴۳؛ مؤلفین کتب چاپی
 فارسی و عربی، ۳/۸۶۲-۸۶۵؛ نزہۃ الخواطر، ۷/۲۷۵-۲۸۳؛

Catalogue of Library of the India office, vol II-part VI/84;

Descriptive Catalogue of Persian Urdu & Arabic

Manuscripts in the Dacca university Library, 1/374;

شامل باب‌های ۱۱ و ۱۲، چاپ دہلی) و عبدالمجیدخان با
 عنوان ہدیۃ مجیدیہ (دہلی، ۱۳۰۱ق) و عبدالشکور لکنوی بہ
 اردو برگردانیدہ اند؛ ۹۔ تحفۃ الموحدین (دہلی، ۱۸۹۴م)؛ ۱۰۔
 تحقیق رؤیا بہ فارسی کہ ترجمہ اردوی آن از مترجمی ناشناس در
 دہلی بہ چاپ رسیدہ است؛ ۱۱۔ تقریر دلپذیر فی شرح عدیم‌النظیر
 بہ فارسی کہ ترجمہ اردوی آن از قاضی فہیم‌الدین میرتھی در
 ۱۳۲۶ق در دہلی چاپ شدہ است؛ ۱۲۔ جوابات سؤالات عشرہ
 شاہ بخارا (چاپ کلکتہ) بہ فارسی در پاسخ دہ پرسش پادشاہ
 بخارا در مسائل عقیدتی و فقہی؛ ۱۳۔ خواب و بیعت با حضرت
 علی / تحقیق الرویا (نسخہ گنج‌بخش بہ شمارہ ۸۳۷) بہ فارسی؛
 ۱۴۔ رد اعتراضات ضعیفہ بہ فارسی در پاسخ بہ خردہ‌گیری‌هایی
 کہ بر احمد سرہندی گرفتہ اند؛ ۱۵۔ السراج الجلیل فی مسئلۃ التفضیل
 (کراچی، ۱۳۸۴ق) بہ فارسی در فضیلت ابوبکر و عمر کہ ترجمہ
 اردوی آن از مفتی محمد شفیع دیوبندی در ۱۳۴۹ق چاپ شدہ
 است؛ ۱۶۔ سرالشہادتین (بی جا، ۱۲۶۱ق) بہ عربی کہ در آن این
 نظر مطرح شدہ کہ پیامبر (ص) از طریق مرگ جانگداز نواہش
 امام حسین (ع) فضیلت و مرتبہ شہادت را دریافت. سلامت اللہ
 شاگرد شاہ عبدالعزیز شرحی بہ فارسی با عنوان تحریر الشہادتین بر
 این اثر نوشتہ کہ در ۱۸۸۲م در لکنو بہ چاپ رسیدہ است؛ ۱۷۔
 عجلالۃ نافعہ (لاہور، ۱۸۹۰م، دہلی، ۱۲۹۳ق) بہ فارسی در
 اصول حدیث کہ ترجمہ اردوی آن در ۱۳۲۳ق در دہلی چاپ
 شدہ است؛ ۱۸۔ عزیزالاعتباس فی فضائل اخیار الناس بہ عربی
 شامل احادیث و اخباری در فضایل خلفای راشدین کہ با ترجمہ
 فارسی از میرزا حسن علی لکنوی و ترجمہ اردو از نظام‌الدین
 کیرانوی در ۱۳۲۲ق در دہلی بہ چاپ رسیدہ است؛ ۱۹۔ فتاوی
 عزیز (دہلی، ۱۳۱۴ق) بہ فارسی شامل فتوای شاہ عبدالعزیز
 در مسائل فقہی و عقیدتی. ترجمہ اردوی بخش اول این اثر از
 نواب علی و عبد الجلیل در ۱۳۱۳ق در حیدرآباد دکن چاپ شدہ
 است؛ ۲۰۔ فتح‌العزیز / تفسیر عزیز (لاہور، ۱۲۷۷، ۱۲۹۸ و
 ۱۳۰۱ق) بہ فارسی در تفسیر سورہ فاتحہ و بقرہ و دو جزء آخر
 قرآن کہ اکثر در نمازها و دعاها بہ کار می‌روند. بخش سورہ فاتحہ
 و سورہ بقرہ این تفسیر را محمد علی چاندپوری با عنوان
 بستان التفسیر (دہلی، ۱۲۸۳ و ۱۳۱۲ق) و بقیہ آن را
 محمد حسن خان رامپوری بہ اردو برگردانیدہ اند کہ ترجمہ اخیر
 در ۱۲۶۱ و ۱۲۶۴ق در دہلی چاپ شدہ است؛ ۲۱۔ فیصلۃ
 شاہ عبدالعزیز (لاہور، ۱۳۸۳ق) بہ فارسی در حل اختلاف
 نور محمد و شاہ محمد رمضان مهمی درباره مسئلہ

فهرست كامل آثار وى به درخواست يکى از وزيران احمدشاه که از مریدان شيخ بود، در ۸۴۹ق / ۱۱۴۵م نوشت. نسخه‌اى خطى از اين اثر به شماره ۲۵۶ در کتابخانه انجمن آسيابى بنگال نگاهدارى مى شود؛ مناقب حضرت شاه نعمت الله ولى / رساله در سير شاه نعمت الله ولى که درباره زندگى و تعليمات شاه نعمت الله در هفت باب است (تهران ۱۳۳۵ش).

منابع: تاريخ ادبيات مسلمانان پاکستان و هند، ۱/۳۱۶-۳۱۷، ۳۲۳؛

فهرست کتاب‌هاى چاپى فارسى، ۲/۲۵۶۶-۲۵۶۷؛ فهرست مشترک

نسخه‌هاى خطى فارسى پاکستان، ۱۱/۸۱۷-۸۱۸؛

A Critical study of Indo-Persian Literature, 112-113;

Dictionary of Indo-Persian Literature, 4.

م. اسماعيل پور

عبدالعظيم پانى پتى، سيد محمد ← مصباح السالكين

عبدالعظيم حسيني اصفهاني (ab.dol.a.zim-e.ho.sey.ni-ye.

es.fa.hā.ni)، سده دوازدهم هجرى، نويسنده ايرانى. از احوال

وى آگاهى در دست نيست. تنها دانسته است که از ايران به لکنو

کوچيد. وى کتابى به نام احسن القصص در شرح داستان حضرت

يوسف نوشت. نسخه‌اى دست‌نويس از اين اثر در کتابخانه

انجمن آسيابى بنگال نگاهدارى مى شود.

منابع: ادبيات فارسى بر مبنای تأليف استورى، ۲/۷۴۸؛ فهرست

مشترک نسخه‌هاى خطى فارسى پاکستان، ۶/۱۳۰۳؛ فهرست

نسخه‌هاى خطى فارسى، ۶/۴۴۰۶؛ فهرستواره کتابهاى فارسى، ۲۷۱؛

Dictionary of Indo-Persian Literature, 3; *Persian Literature*,

C.A.storey, 1/168.

فتح نيا طبرى

عبدالعلى تبريزى ← عبدالعلى طالقانى

عبدالعلى سهالوى، بحر العلوم فرزند نظام الدين ← عبدالعلى لکنوى

عبدالعلى طالقانى (ab.dol.a.li-ye.tā.le.qā.ni)، حاجى، سده

يازدهم هجرى، اديب و نويسنده ايرانى. از زندگى وى جز اين

دانسته نيست که از ايران - برخى وى را اهل تبريز دانسته‌اند - به

هند کوچيد و در روزگار عبدالله قطب‌شاه* (۱۰۳۵-۱۰۸۳ق) و

Dictionary of Indo-Persian Literature, 4; *Encyclopaedia of Islam*, 1/59; *History of Sufism in India*, 2/259-260; *Iranica*, 1/99-102; *Mughals in India*, 3; *Persian Literature*, C.A.Storey, 1/24, 223, 1202, 1203, 1137, 1263, 1264, 1354.

برزگر

عبدالعزيز شمس تهانيسرى (ab.dol.a.ziz-e.sams-e.

ta.hā.ni.sa.ri)، سده هشتم هجرى، مترجم شبه‌قاره. وى افزون

بر رياضيات و ستاره‌شناسى، زبان سنسکريت هم آموخت.

عبدالعزيز در مدرسه فيروزي که سلطان فيروزشاه تغلق

(۷۵۲-۷۹۰ق)، بنياد کرده بود، درس مى داد. پس از آنکه راجه

نگرکوت، از سلطان شکست خورد و کتابخانه‌اش به دهلى

منتقل شد، سلطان فيروزشاه فرمان داد تا کتاب‌هاى علمى مهم

آن به زبان فارسى ترجمه شوند. در اين زمان عبدالعزیز نیز آثارى

از سنسکريت به فارسى ترجمه کرد. از آثارش: ترجمه برهوى

سمهتا/ کتاب النجوم که اثرى کلاسيک در نجوم، نوشته برهمير

است و پيش از اين بيرونى آن را به عربى ترجمه کرده بود؛

ترجمه لورک و چندا که مثنوى عشقى - عرفانى هندى منسوب

به جوناخان پسر وزيرخان جهان است.

منابع: تاريخ ادبيات مسلمانان پاکستان و هند، ۱/۵۰؛

Dictionary of Indo-Persian Literature, 5.

م. اسماعيل پور

عبدالعزيز نوسرفراز اکبرآبادى ← عزت اکبرآبادى

عبدالعزيز واعظى (ab.dol.a.ziz-e.vā.e.zi)، فرزند شيرملک، سده

نهم هجرى، از فارسى نويسان شبه‌قاره. وى که به نام واعظى نیز

شناخته است از نجباى دربار علاءالدين احمدشاه بهمنى،

حکمران دکن (۸۶۲-۸۹۳ق) بود. احمدشاه در زمان سفر

خواجه گيسودراز، از مشايخ بزرگ سلسله چشتيه

(۷۲۱-۸۲۵ق) از دهلى به گلبرگه، در شمار مریدان او در آمد و

بعدها نیز به سبب همين گرايشش به صوفيه، شاه نعمت الله ولى

را از کرمان به دکن دعوت کرد. عبدالعزیز آثارى درباره اين دو تن

نوشته است. از آثارش: تاريخ محمدى؛ تاريخ حيبى و تذکره

مرشدى / خوارق بنده نواز، درباره زندگى خواجه گيسو دراز بنده

نواز، که عبدالعزیز آن را در ده باب با جزئيات بسيار و همراه با